هونەرە فۆلكلۆری و میللییەكانی دەڤەری كەركووك

كۆكردنەوە و نووسینەوەی نۆتەكان: بەشیر سەبری بۆتانی
پێداچوونەوەی تێكستە كوردییەكان: عەورەحمان مەلا سەعید زەنگنە

لە ستانی كەركووك هەردوو دیالێكتی سۆرانی و گۆرانی قسەی پێ دەكرێت. فۆلكلۆری ئەم دوو دیالێكتە لە هۆش و بیری دانیشتوانی ئەم دەڤەرە ناوبراوەدا دەژیت كە بەشێكە لە فۆلكلۆری دەڤەرەكانی دەوروبەر و كاریگەری زۆریان بەسەر یەكدیەوە هەیە. بەڵام لە بەر سیاسەتی پاكتاوی ڕەگەزی لەم دەڤەرەدا وەك دەبینین نەیتوانیوە وەك دەڤەرەكانی دەوروبەر گەشە بكات و پەرە بستێنێت. لە هەر گوند و شارۆچكەیەكی ئەم دەڤەرەدا دەنگبێژەكی ناوداری لێ هەڵكەوتووە و گەلەك زانیاریی لە فۆلكلۆردا هەبوو. لەو سەردەمەی كە ژیانی لاوێتیم لە شاری كەركووك بۆ ماوەی دە ساڵەك بە سەر برد، زۆر خولیای سترانە فۆلكلۆرییەكانی بووم. لە بەر ئەوە دەكارم ببێژم هەر پیرەكی دەنگبێژ بمردایە، زیانەك بوو لە سامانی نەتەوایەتیمان دەكەوت. چونكوو ئەو هونەرە وەك پێویست، بایەخ بە كۆكردنەوە و ڕزگاربوونی لە فەوتان نە درابوو.

ئەگەر ئێمە سترانەكانی دەڤەری كەركووك بە پێی ناوچەكان شی بكەینەوە، دەردەكەوێ كە لە باكوور و باشووریدا سترانەكان وەك یەك نین. بۆ بەلگە، لە باكووری دەڤەرەكە وەك پردێ و دووبز زیاتر دوو مۆركی حەیران و لاوك باون "سۆرانی، بادینانی، هەكاری و بۆتانی"، بەڵام ناوڕاست و باشووری دەڤەرەكە كە بە گەرمیان بە ناوبانگە، زیاتر چەند لقوپۆپە هەواكان باون "ئەردەڵانی"، وەك ئەڵڵاوەیسی، خاوكەر، قەتار و خورشیدی. شایانی باسە كە لەم دەڤەرەدا هەوا، سترانی بێ ڕەزم (بێ ڕەوت، بێ ئاكل) و سترانی كە بە كێشی 5/8، 10/8 و 10/16 (جۆرجینا) فرە بەر بڵاوە.
موزیكژەنەكانی ئەم دەڤەرە لە دیوەخانەكاندا ئامێری باڵەبان، بلوێر، تەپڵ، دەفی مەزن و بچووكیان بەكار دەهێنا، لە شاییدا دەهۆڵ و زوڕنایان بەكار دەهێنا، هەروەها لە مێرگانیش دووزەلە و تەكزەلەیان بەكار دەهێنا و هتد. ئەو ئامێرانە ناوبراو لە كەرەستەی خودی دەڤەرەكە دروست دەكران، هەروەها ئامێری تەنبووریش لە شاری كەركووك پەیدا دەبوو، كە لە زاخۆ و مووسڵ دروست دەكرا.

1- هەوا

شایانی باسە كە گەلەك جۆری هەوا لە دەڤەری كەركووك بە ناوبانگن، وەك هەشت هەوای سەرەكی "عەجەم، نەهاوەند، كورد، حیجاز، ڕاست، بەیات، سەبا و سێگاه" لەگەڵ چەند لقوپۆپەك، وەك "ئەڵڵاوەیسی، قەتار، خورشیدی، خاوكەر، هیجران، ئورفا، چوارگا، پێنجگا، حوسەینی، دەشت، دەروێشی، قەزاز، ئەوج، خەناباد و هەزام...

2- بەستەی ئەڤین و دڵداری

زۆرینەی ئەم بەستانە دەربارەی ئەڤین و دڵداری بوون، بە ڕەزمەكی نەرم دەخوێندران، هەروەها جۆرەكیان بە دانیشتن لە دیوەخانەكاندا تایبەت بوون. ئەم بەستانە ڕاستەوخۆ لە لەقوولایی دەروونەوە دەردەچوون و لە لای هونەرییەوە زۆر ڕێك و پێكن.

3- بەستەی گەروویی (بەستەی چەپڵە، چەپڵەڕێزان)

ئەم بەستەیە ڕاستەوخۆ لە گەرووە دەردەچوو و دوو جۆری هەیە:

ئا- بەستەی خێرا: ئەم بەستەیە بۆ دیلان دەبێت و زیاتر لە گەڵ چەپڵەدا دەوترا.

ب- بەستەی خاو: ئەم بەستەیە زۆر خۆشە و بە ڕەزمەكی نەرم و هێدی هێدی دەخوێندرا.

4- بەستەی بێ ڕەزم

دەنگبێژەكان بە بێ ڕەزم لە قوولایی هەستەوە بە جۆش و خرۆش دەیانخوێند. ئەم بەستەیە پابەندی هەڵپەڕكێ نییە.

-5 بەستەی تێکەڵاو (بە ڕەزم و بێ ڕەزم)

دەنگبێژەکان دوو دێڕی بەندەکیان بە خەمناکی و بە بێ ڕەزم دەخوێند و پاشتر هەر هەمان دوو دێڕ بە ڕەزم دەخوێندەوە. ئەم دیاردەیە لە باکووری کوردستانیشدا باوە، بەڵام بە شێوە و هەستەکی دیکەوە. ئەم بەستانە تەنیا بۆ گوێگرتن بوون و لە ناوەڕۆکدا سەبارەت بە ئەڤین و خۆشەویستی بوون.

-6 نارین

ئەم بەستەیەی کە لە لایەن ژنانەوە بۆ گواستنەوەی بووک بە داب و نەریتی تایبەتی کوردەواری بە خەمباری و بە بێ ڕەزم دەخوێندرا.

-7 سەرهەوا و بەستەی ئایینی

ئەم سەرهەوا و بەستەی ئایینییە بە دیالێکتی گۆرانی (وەك زەنگنەیی و کاکەیی و هتد) و سۆرانی لە لایەن پیاوانەوە لە تەکیە و خانەقاکاندا دەخوێندران. ئەو بابەتانەی کە بە دیالێکتی (گۆرانی) بوون، زیاتر لە سەر هەوایە لقوپۆپەکان دەخوێندران "ئەڵڵا وەیسی، قەتار، خاوکەر و خورشیدی..."، و ئەو بابەتانەی کە بە دیالێکتی (سۆرانی) بوون، زیاتر لە سەر هەوایە سەرەکییەکان دەخوێندران "سەبا، بەیات، ڕاست و حیجاز...".

نووسەر کاك ئەحمەد جزیری لە پەرتووکی (محەمەد عارفێ جزیری-سترانبێژێ مرۆڤپەروەر) دا دەبێژێت کە لە ساڵانی 1946 و 1947 دا هونەرمەندی میللی محەمەد عارف جزیری لە باشووری گەرمیان تیپەکی ئایینی بۆ خوێندنی مەولوود پێك هێنا و چالاکییان دەنواند. ڕەمەزان جزیری، عەڤدۆ ئەسعەد جزیری، حەسەن حەمدانی و زاواکەی عارۆ (عارف) ئەندامانی ئەم تیپە بوون کە لە دوو ساڵ زیاتر بەردەوام نەبوو.

-8 دیلان

ئامانج لە مۆرکی دیلان "بەستەی هەڵپەڕکێ" بە تەنیا بەردەوامبوونی هەڵپەڕکێیەکە بوو، نەك ناوەڕۆك و ئاواز بوو. لە بەر ئەوە دروستکردن و ژەنینی ئەم بابەتە فرە ئاسانە. زۆربەی ئەم بەستانە بە ڕەزمەکی بڵند و خێرا دەخوێندران.

-9 بەستەی کار

ئەم بەستەی خاو و بێ ڕەزمە لە دەڤەری کەرکووکدا وەك هەموو دەڤەرەکانی دیکەی کوردستان پێوەندییەکی ڕاستە و خۆی بە کارکردنەوە هەیە، بە تایبەتیش بە دەم کارکردنەوە دەوترێت، وەك ڕەزبڕین، شەنکردن، چاندن، کێڵان، شوانی و گاوانی، تەون و تەشیرێسان، کۆکردنەوەی دانە و وێڵە، دروستکردنی خانوو و دووسواقە، بیرهەڵکەندن، جلدوورین و کەوشدروستکردن.

-10 سروود و بەستەی نیشتیمانپەروەری

ناوەڕۆکی ئەم سروود و بەستانە زیاتر ئازادی و ئاشتییە و لە بۆنە میللی و سیاسیەکاندا دژی ڕژێمەکی ستەمکار دەخوێندران. ئەم بابەتە لە سەرهەڵدانانداندا زیاتر گەشەی دەکرد و لە دەمی ستەمدا دژی دوژمنان بە کار دەهێنرا. زۆربەی ئەم بەستانە بە ڕەزمەکی بڵند و بەهێز دەخوێندران.

-11 لەیلان (مۆنۆلۆج)

بەستەیەکە بۆ گاڵتە و پێکەنین دەخوێندرێت، ناوەڕۆکی زیاتر ڕەخنەگرانەیە "ڕەخنەی کۆمەڵایەتی". ئەم بابەتە تاکو ئێستا بە تەنها لە لایەن پیاوانەوە و بە ڕەزمەکی نەرم دەخوێندرێت.

12- داستان و چرچیرۆك

پیرەژنەکان و پیرەمێردەکان هەر لە کۆنەوە لە گوندەکان شەوانە لە دەمی زستاندا خەڵکیان لێ کۆدەبێتەوە و داستان و چرچیرۆکیان (چیرۆکی بە ستران) بۆ دەگێڕنەوە، وەك شیرین و فەرهاد و ڕۆستەمی زاڵ و تا کۆتایی. ئەمەش زیاتر فۆلکلۆرە، واتە لە پێشینان بە جێ ماوە و دەما و دەم لە باوباپیرانەوە ماونەتەوە، هەروەها تاکو ئێستاش لە هەندێ شوێن هەر بەردەوامە.

13- بەستەی تاسەکردن

ناوەرۆکی ئەم بەستەیە بۆ منداڵانی ساوا دەوترێت، کە باسی زیرەکیی منداڵانی مەزن، ئاژەڵ و سروشتە و لە لایەن ژنان و پیاوانەوە بە بێ ڕەزم دەخوێندرا.

14- بەستەی نڤاندنی منداڵان (منداڵخەواندن)

ئەو دەمەی کە دایك لانکی کۆرپە ساواکەی دەهەژاند، بەستەیەکی فرە خاو بۆ نووستنی دەخوێند تاکو خەوی لێ بکەوێت. ئەم بەستەیە بێ ڕەزمە و ناوەڕۆکی لە سەر منداڵی ساوا، ئایندە، ئاوات و ژیانەکی پڕ لە کامەرانی و خۆشییە.

15- گەمە

ناوەڕۆکی ئەم بەستەیە لە سەر گەمەکردنە. گەلەك گەمەی منداڵان لە گوند و شارۆچکەکان هەیە، وەك بووکە بە بارانێ، هەللوور-بەللوور، هەللەق-مەللەق و هۆ ڕێوی...

16- بەستەی بۆنەکان

ناوەڕۆکی ئەم بابەتە بە تەنیا لە سەر بۆنەکانە، وەك جەژنانی ئایینی و میللی؛ جەژنی بچووك و مەزن، جەژنی سەرساڵ و نەورۆز، گەشت و سەیران، نەبارینی باران، چوارشەممەسوورە و هتد. ئەم بابەتانە زیاتر لە گوند و شارۆچکەکاندا پەیدا دەبن و لە لایەن کچان و کوڕانەوە لە گەڵ ڕەزم و چەپڵەدا دەخوێندران.

17- موزیکی میللیی

موزیکژەنەکان موزیکی هەڵپەڕکێیان لە شاییدا بەکار دەهێنا و ئامێری سەرەکیی ئەم بابەتە دەهۆڵ و زوڕنا بوو. ئەم تەرزە موزیکە فرە ئاسان بوو؛ وەك سەرهەوایەك (تەقسیمەك) و بەستەیەکی سانا و ساکار بوون و پێوەندییەکی زۆر لەگەڵ موزیکی سترانوتن هەبوو. هەروەها بەشەك لەم موزیکە بۆ هەڵپەڕکێی سێ پێیی، چەپی و جەنگ دەگونجان "بە ڕەزم".

ئاهەنگی ژنهێنان لە دەڤەری کەرکوك سێ ڕۆژ بوو، کە زیاتر دەهۆڵ و زوڕنا لە شایەکەدا بەکار دەهات. جارێك بە ڕێکەوت من لە ناحیەی قادر کەرەم بووم، لە وێ شاییەك هەبوو، شاییگێران لە کۆلان سێ پێیی هەڵدەپەڕین... ئەو کاتەی کە بووکێیان لە ماڵی باوانەوە دەردەکرد، ژنان بەستەی نارینیان (سترانەك لە سەر بووك) دەخوێند. کە بووکێ دەگەیشتە ماڵی زاوا، جۆری بەستەکە دەگۆڕا، ژنان دەستیان بە شایی دەکرد و دوو ژن دەستیان بە سترانوتن دەکرد و یەکەکیان دەستی پێ دەکرد و ئەوەی دیکەی بۆی دەگێڕایەوە. پاشتریش دەبوو بە ڕەشبەڵەك. ڕەشبەڵەکیش دیاردەیەکی شارستانی و زۆر ڕەسەنە کە لە دێرزەمانەوە لە نێو کورداندا باوە. دوایی بە بزاڤی شایی جەنگ کۆتایی بە ئاهەنگەکە دەهێنرا: دوو پیاو لە سەر بیرەکی ئاو یان پارچەیەکی زەوی شەڕی یەکتریان دەکرد. میوانەکان دەبوون بە دوو بەشەوە و هەر بەشەکی پشتیوانیی لایەکی دەکرد. دوایی چەند پیرەمێردەك و پیرەژنەك دەهاتن و ئەو دوو تاقمەیان ئاشت دەکردەوە. درەنگی شەویش دەنگبێژەك لە حەوشی خانوودا هەوا و بەستەی خاوی دەخوێند "بێ ڕەزم و تێکەڵاو (بە ڕەزم و بێ ڕەزم)"، چەند دەنگبێژەك بە دووقۆڵی بەستەیان دەخوێند و بە قاپ و کەوچك ڕەزمەکەیان دەگێڕا، میوانانیش بە چەپڵە و چەقەنەوە ئاهەنگەکەیان جۆش دەکرد. لە کۆتاییدا لە مابەینی دوو سترانبێژدا دەبوو بە پێشبڕکێی ستران. ئەم دیمەنە

سەرنجکێشە لە هەموو گوندەکانی کوردستان باوە و زۆر گرنگە پەرەی پێ بدرێت و پارێزگاری لە لەناوچوونی بکرێت.

لەو سەردەمەدا کە من لە دەڤەری کەرکوك بووم (لە ساڵی 1964-1974 دا)، کە گوێ بیستی سترانەکان دەبووم، دەربارەی هەر سترانەك چەند تێبینیم دەنووسی، چونکوو زۆر هۆگری ئەو تەرزە هونەرە ڕەسەنە بووم. ئێستا و لەم ڕۆژگارەدا کە بەراوردەکی ئەوسا و ئێستا دەکەم، دەڕوانم مۆرکە تایبەتییەکانی ئەو سەردەمە لە فەوتاندان، کە ئەرکی سەر شانی هونەرمەندانە کە سەر لە نوێ زیندوویان بکەنەوە و ڕووحەکی نوێیان بە بەر دابهێننەوە. بۆ نموونە خوێندنی سترانەك لە پردێ، چەمچەماڵ و کفری بە شێوەیەکی کوردیی ڕەسەن بوو، کەچی هەمان ستران لە بەغدا بە ئاوهەوایەکی عەرەبی-کردی تۆمار دەکرا.

هەروەها لە کەرکووکی گەرمیان و لە ساڵی 1970 تا 1974 یەکێتیی لاوانی کوردستان تیپەکی بۆ گۆڤەندی کورمانجی هەبوو، ئەزیش ئەندامی تیپەکە بووم. کاك سەلاح داودە و کاك فایق داودە بە دەهۆڵ و زوڕناوە بەرنامەی تیپەکە جۆشیان دەکرد و ئەو کاتەی کە تیپەکە لەگەڵ تیپی سوولاف بەشدار دەبوو، کاك شەوکەت ڕەشید بەرنامەی تیپەکە ڕێك و پێکی دەکرد. شایانی باسە کە ئەم کارە هونەرییە لە شاری کەرکووك نوێ بوو و هەمیش بێ وێنە بوو. ئەم پێوەندییە هونەرییە بە سایەی یەکێتی لاوانی کوردستانەوە بوو، کە لە ئازاری 1970 دەست پێ کرد و مخابن کە لە ئازاری 1974 تەواو بوو، ئەو کاتەی کە فشەی ڕژێمی عیراقی دەربارەی ئۆتۆنۆمییەکە ڕوون و ئاشکرا بوو.

هەوا و ستران لە دەڤەری کەرکووك لە ژیانی دانیشتوانەکان بەشەکی گرنگ بوو. دەتوانم بە خۆراکی ڕووحیی ئەو سەردەمە ناوزەدی بکەم، کە ڕەسەنایەتی و سۆزی تایبەتی خۆی و چێژی تایبەتی و بۆن و بەرامەی گەشی خۆی هەبوو، وەك ئاهەنگی دیوەخانان و بووك و زاوا... ئاهەنگ و موزیکی ئەو سەردەمە لە دیوەخانەکاندا لەگەڵ چا، قاوە و شەربەت و مەی تا ئازاری ساڵی 1974 زۆر بە جۆش و خرۆش بوون، بەلام دوایی ئەو ساڵە پاکسازی نەتەوەیی کۆتایی بەو ئاهەنگە قشتانە هێنا. کوردانی ئەو سەردەمە بە ڕەنجدانەکی زۆرەوە دەیانتوانی بژێوی ژیانی خانەوادەییان دابین بکەن، بەلام ئەو ئاهەنگ، ستران و هەوا باوانەی شەوانی کەرکووك، باری ماندووبوونی ئەو خەڵکەی سووك دەکرد، ماندووبوونەکە چەند زیاد بوونایە، ئەم ئاهەنگە قەشەنگانە بەلانسێکی ڕووحیان لە کەسەکاندا ڕادەگرت. ئێدی مخابن کە ئەم یادگارە دێرینانە لە لایەن دوژمنانی ئاشتی و ئازادییەوە خاپوور کران و شوێنەواریان نەما. ئێدی ئەز پێشنیاز دەکەم کە پێویستە هونەرمەندانی دەڤەری کەرکووك بۆ زیندووکردنەوەی سامانەکەی خۆیان هەوڵەکی بێ وچان بدەن، کە لەم خاڵانەی خوارەوەدا دەستنیشانیان دەکەم:

-1 دەزگایەکی گشتی بۆ کار و باری فۆلکلۆر

-2 ئارشیڤەکی ڕێك و پێك

-3 مۆزەخانەیەکی فراوان

-4 نووسینەوەی لێکۆڵینەوە فۆلکلۆرییەکان لە هەموو ناوچەکانی دەڤەرەکە

-5 پاراستنی جێگای مێژوویی وەك خانوو و ئاوایی

-6 کۆکردنەوەی جۆرەکانی پێلاو و جل و بەرگە فۆلکلۆرییەکان

-7 کۆکردنەوەی کارە دەستەکان

-8 کۆکردنەوەی ئامرازانی نێو ماڵ

-9 کۆکردنەوەی ئامرازانی کشتوکاڵی

-10 دامەزراندنی چەند تیپەکی فۆلکلۆری و میللی

-11 ئامادەکردنی میهرەجانە فۆلکلۆری و میللییەکان

-12 تۆمارکردنی بەرهەمە فۆلکلۆرۆری و میللییەکان بە دەنگ و وێنەوە

-13 بەلاوکردنەوەی کۆڤارەکی فۆلکلۆری و میللی

14- چاپکردنی پەرتووکە فۆلکلۆری و میللییەکان

15- نووسینی مێژووی هونەرە فۆلکلۆری و میللییەکان و ژیانی دەنگبێژ و سترانبێژەکان

16- کۆکردنەوەی ستران، موزیك، گۆڤەند، دیلان و سەما

17- کۆکردنەوەی گەمانی منداڵان و گەنجان

18- کۆکردنەوەی هەڵبێینە

19- کۆکردنەوەی وتە نەستەقەکانی باب و باپیران

20- کۆکردنەوەی داستانان، چیرۆکان و چرچیرۆکان

21- کۆکردنەوەی هەڵبەستە فۆلکلۆری و میللییەکان

22- نووسینەوەی داب و نەریتە کۆنەکان

23- کۆکردنەوەی بیر و باوەری کۆن

24- نووسینەوەی یاسا و ڕێسای کۆنی کۆمەڵایەتی باوەکان

25- بەڵاوکردنەوەی بەرنامەیەکی ڕادیۆیی

26- بەڵاوکردنەوەی بەرنامەیەك و فیلمەکی تەلەفزیۆنی

27- دروستکردنی فیلمەکی سینەمایی

سەرجەمی ئەوەی باسم لێدەکردن، لە دەڤەری کەرکووك و ڕادیۆ و تەلیفزیۆندا مۆرکی سەردەمی ساڵانێکن کە بە ساڵی 1974 کۆتایی پێ هات و ئێدی پەرەی نەسەند و زۆری فەوتان و لەناوچوون و من هەموویم لە نامیلکەیەکدا پاراست. بەڵام مخابن کە ساڵی 1975 دا لە کەرکووك دەرکراین، بەشەك لەو نامیلکەیەش لەگەڵ کەرەسەی ناوماڵەکەماندا فەوتان و لە بەین چوون. لە ساڵی 1981 لە شاری ئوپسالای سوید، چەند سترانەك لە کاك شۆڕش عەلی عەسکەری فێر بووم. و سەبارەت بە نۆتەکانیش، بەشەکیان بە گوێگرتن و بەشەکیان بە ئامێری موزیك نووسیومن، هەروەها چەند نۆتەیەکی مامۆستا جەمیل بەشیرم سوود لێ وەرگرت. سەبارەت بە سترانە میللییەکان نەمزانی هەڵبەستی کێن، بە گوێرەی زانیاریی کاك عەوڕەحمان زەنگنە ناوی چەند هەڵبەستڤانەکم لێ وەرگرت، وەك زەبوونی، ڕەشید ئاغای زەنگنە، ڕەنجووری (مەلا عومەری زەنگنە)، مەلا فەتاحی جەباری، سابیری (شێخ نجم الدین عبدالرحمن بەرزنجی) و سەبارەت بە ئاوازەکانیش، دیسان نەمزانی خاوەنەکانیان کێن، لە بەر ئەوە داوای لێبوردن دەکەم. ئێدی ئەگەر کەموکوڕییەك لەم ڕەشبەلەکەدا هەبێت، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئێمە لە کەرکووك دەرکراوین و من لەوێ ئەم کارەم پێ تەواو نەکرا. لە کۆتاییدا خۆم بە قەرزاری خەڵکانی دەڤەری کەرکووکی خۆشەویست دەزانم.

چەند نموونەیەك

ڕۆلە لای-لایە

جێگا: ناوچەی دووبز

مۆرك: نڤاندنی منداڵان (دایك لانکی کۆرپە ساواکەی ڕادەژێنێت و ئەم بەستەیە بێ ڕەزمەی بۆی دەخوێنێت تاکو خەوی لێ بکەوێت)

سەرچاوە: عەدلە خان (دایکی حەسەنی سوور)، گەڕەکی شاترلۆ - کەرکووك

ڕۆلە لای-لایە

سامان لای-لایە

شەوگار درەنگە

بۆچ خەوت نایە؟

لایە لایە

جێگا: ناوچەی زەنگنە

مۆرك: نڤاندنی منداڵان

سەرچاوە: عەوڕەحمان زەنگنە

لایە لایە
ڕۆڵە، لای لایە
شەوگار درەنگە
بۆچ خەوت نایە؟

بۆیە دەست و پێت
بە دەسڕازەی بەن
ئەبەستم وێنەی
کەلەپچە و پێوەن

ئایل، شەوگار درەنگەن

جێگا: گەرمیان

مۆرك: نڤاندنی منداڵان

سەرچاوە: ئامادەیی کوردستان - کەرکووك

ئایل، شەوگار درەنگەن
ڕۆڵە لای-لایە
وەچی وەرمت نمەیێو؟
دایە یار دایە

شەوی بەراتێ

جێگا: دووبز

بۆنە: شەوی بەرات، (لە لایەن کوڕان و کچانەوە بە چەپڵەوە پێشکەش دەکرێت)

شێوەی خوێندنی سترانەکە: کەسی یەکەم سترانەکە دەخوێنێت و کەسی دووهەم بۆی دەسێنێتەوە

سەرچاوە: ئامادەیی کوردستان - کەرکووك

شەوی بەراتێ
شەوی بەراتێ
خودا دوو کوڕ و
کچێکتان باتێ

هەياران و مەياران

جێگا: گەرميان

بۆنە: نەبارينی باران، (لە لايەن كوڕان و كچانەوە بە چەپڵەوە پێشكەش دەكرێت)

شێوەی خوێندنی سترانەكە: كەسی يەكەم سترانەكە دەخوێنێت و كەسی دووهەم بۆی دەسێنێتەوە

سەرچاوە: ئامادەيی كوردستان - كەركووك

هەياران و مەياران
يا خوا بيكەيتە باران
بۆ فەقير و هەژاران

هەللوير-بەللوير

جێگا: گەرميان

مۆرك: گەمەكردن (بە دانيشتنەوە و لە لايەن كچانەوە پێشكەش دەكرێت)

سەرچاوە: ئامادەيی كوردستان - كەركووك

هەللوير - بەللوير تەكامە
زەرد و سوير و شەمامە
مێخم كوتا، مێخ هەڵبەزی
تيكەی ڕاستم ئەمە گەزی
ئاوا بەرە
دەنكە زەرە

قازان

جێگا: گەرميان

مۆرك: گەمەكردن (بە دانيشتنەوە و لە لايەن دوو منداڵەوە پێشكەش دەكرێت)

سەرچاوە: ئامادەيی كوردستان - كەركووك

قازان پڕی ئاوە
دەمی وە قولاوە

قازان پڕی شيرە
دەمی وە زنجيرە

هۆ ڕێوی

جێگا: گەرمیان

مۆڕك: گەمەكردن (لە لایەن كوڕان و كچانەوە پێشكەش دەكرێت)

سەرچاوە: ئامادەیی كوردستان - كەركووك

ڕێوی نیە چەقەڵە
سەر كلكەكەی ڕەقەڵە

ڕێوی هاتیە لە سنە
كلكی گرتیە لە خنە

حەمامۆك وە ئاوە

جێگا: گەرمیان "داقووق"

هەڵبەست و ئاواز: فۆلكلۆر

مۆڕك: نارین

شێوەی خوێندنی سترانەكە: كەسی یەكەم سترانەكە دەخوێنێت و كەسی دووهەم بۆی دەسێنێتەوە

سەرچاوە: ئامادەیی كوردستان-كەركووك

حەمامۆك وە ئاوە
شاییی بووك و زاوە*

ئێشەو خۆش و جوانەن
شایی لای مەیدانەن*

* زاوە: لە بەر سەروای پەیڤی (ئاوە)، پەیڤی (زاوا) بوو بە (زاوە).
* مەیدان: مەیدان سەرا لە ڕۆژهەلاتی گەرمیان دەكەوێت.

تێبینی

خوێندنی ئەم سترانە سەربەستە، واتە درێژیی دەنگەكانی بەندی یەكەم و دووهەم وەك یەك نییە.

خاڵەی ڕێبوار

جێگا: قادركەرەم

هەڵبەست و ئاواز: میللی

مۆڕك: ئەڤینی

دەنگ: گەرمیانی (مەحموود شێخ ئیسماعیل بەرزنجی)

ئای خاڵە خاڵە گیانە، بە خاڵت نابم
کۆتری ئەو شاخەم گیانە، بۆت ماڵی نابم
ئای خانمی ڕێبوار، بێ و مەڕۆرەوە
ئەمشەو لە لای من گیانە، ڕۆژ بکەرەوە

سترانە میللییە باوەکان/حەزلێکراوەکان (پۆپولار)- تێکەڵاو (بە ڕەزم و بێ ڕەزم)

ئامۆزا

جێگا: تۆبزاوا
هەڵبەست و ئاواز: نەناس
مۆرك: ئەڤینی
سەرچاوە: ئامادەیی کوردستان - کەرکووك

بێ ڕەوت: ئەگەر نەبوایە وە لۆمەی بسات، ئامۆزا گیان
کەپرێکم وەکرد شەو و ڕۆژ جە لات، ئامۆزا گیان
بە ڕەوت: ئەگەر نەبوایە بە لۆمەی بسات، ئامۆزا گیان
کەپرێکم وەکرد شەو و ڕۆژ جە لات، ئامۆزا گیان
ئامۆزا تەنیا گوڵەکەم
ئامۆزا نیشتەی دڵەکەم

ئەوەڵ مەحرووم بویم

جێگا: تۆپزاوا
هەڵبەست: خەلیل منەوەر
ئاواز: نەناس
سەرچاوە: ئامادەیی کوردستان - کەرکووك

ئەوەڵ مەحرووم بویم، جە سایەی تاتە
پەی دایەم کیانای، یاس بە خەڵاتە

دووهەم مەئیووس بویم، جە خزمەت دایە
بێ باوان مەندم، هەر ڕۆ جە لایە

سترانە فۆلکلۆرییەکان

(سترانە فۆلکلۆرییە سروشتییە سازەندەکان/سازکارەکان)

سەوزە مەڕۆ

مۆرك: ئەڤینی

شێوەی خوێندنی سترانەکە: کەسی یەکەم سترانەکە دەخوێنێت و کەسی دووهەم بۆی دەسێنێتەوە

دەنگ: گەرمیانی (مەحموود شێخ ئیسماعیل بەرزنجی)

سەوزە مەڕۆ سەوزە گیان

سەوزەکەی ماڵم

نەخۆش نەکەوی سەوزە گوڵ

نەشکێنی باڵم

ئەی بەگەرد

مۆرك: گەرویی (قوڕگی)

شێوەی خوێندنی سترانەکە: کەسی یەکەم سترانەکە دەخوێنێ و کەسی دووهەم بۆی دەسێنێتەوە

دەنگ: گەرمیانی (مەحموود شێخ ئیسماعیل بەرزنجی)

ئەی بەگەرد بەگەرد، ئامۆزا بەگەرد

شایەکەی چۆڵ کرد، لووتەوانە زەرد

لوتەوانە زەرد، لە ئێرانەوە

برینی کۆنە و نۆم گشت کولانەوە

تێبینی

هەر لە ناوچەی قادر کەرەمیش بەندی یەکەم بەم شێوەیە پەیدا دەبێت:

ئەی وەگەرد وەگەرد، ناسکۆڵەی بێ گەرد

ماڵەکەی چۆڵ کرد، لووتەوانە زەرد

خڕنێ

مۆرك: دیلان، گەروویی

ناوی دیلانەکە: سێ پێیی

شێوەی خوێندنی سترانەکە: کەسی یەکەم سترانەکە دەخوێنێت و کەسی دووهەم بۆی دەسێنێتەوە

دەنگ: دەنگبێژ و سترانبێژە ناڤدارەکان سەلاح داودە و فایق داودە *

ها خڕنێ، جوانێ، خڕنێ، خڕنێی ناو گوڵان
دەم لە ناوی دەم خڕنێ، دەست لەو مەمکۆڵان

ها خڕنێ، جوانێ، خڕنێ، خڕنێی ماڵ مەلا
دەرگای ماڵەکەت خڕنێ، لێم بوو بەو قەڵا

سترانە میللییە حەزکراوەکان (پۆپولار)

عەمرەکەم، چاوەکەم

هەڵبەست و ئاواز: نەناس
مۆرك: ئەڤینی
دەنگ: دەنگبێژ و سترانبێژە ناڤدارەکان سەلاح داودە و فایق داودە *

(ئەرێ) سلێمانی خۆشە
(گیانەکەم) قەسر و دوکانی
(ئەوا) لە گەڵ سەرچنار
(گیانەکەم) عەسر و بەیانی
عەمرەکەم، چاوەکەم
تەکبیرە و بۆ تۆی ئەکەم
ئەگەر بۆ خۆت ڕازی بی
(وەی) بابت دەرمان خوارد ئەکەم

سترانە دانراوەکان (کۆمپۆسد)

باڵا گەردانی چاوت بم

هەڵبەست: سابیری (شێخ نجم الدين عبدالرحمن بەرزنجی، قوتبی گوندی شۆرجە-قەرەحەسەن)
ئاواز:
مۆرك: عیرفانی
دەنگ: دەنگبێژ و سترانبێژی ناڤدار حسين علی

بالآ گەردانی چاوت بم

ئەڵێی نەجمی گەلاوێژە

دەمێ عیسا، دەمێ لوقمان

دەمێ سەفاك و خوێنڕێژە

بە ئەوەڵ تیریدا لەرزیم

کە من غافڵ بووم نەمزانی

کە من ئێستاکە هۆشیارم

خەدەنگێ تر بهاوێژە

هەی بەلار و بەلار

هەڵبەست و ئاواز: فۆلکلۆر

مۆرك: ئەڤینی

دەنگ: سترانبێژ و هەوابێژ هابە (عبدالوهاب بەرغەش)

هەی بەلار و بەلار و بە لارەوە

تۆ سەرێ دایکت، وەرەماڵەوە

هەتا نوێژ ئەکەم، نوێژم بەتاڵە

(الحمد) ئەخوێنم، تۆم لە خەیاڵە

یار زەینەب

هەڵبەست و ئاواز: فۆلکلۆر

جێگا: نەناس

مۆرك: دیلان

ناوێ دیلانەکە: پێلان (گولشێنی)

دەنگ: سترانبێژ و هەوابێژ هابە (عبدالوهاب بەرغەش)

یار زەینەب، زەینەب، زەینەب
زەینەبا من
ئێڤارە، درەنگە و نایێ
چاڤڕەشا من

وەرە حەمامێ، گەرمە
زەینەبا من
سنگێ تە خوەش و نەرمە
چاڤڕەشا من

تێبینی
ئەم سترانە کورمانجییە لە دەڤەری گەرمیان و بە تایبەت لە شاری کەرکووك زۆر بە ناوبانگە.

لقوپۆپی ئەڵڵا وەیسی - هەوای نەهاوەند

ئازیزم ئەی ئازیزم

جێگا: گەرمیان

هەڵبەست: زەبوونی

خوێندن: مامۆستا عەلی مەردان

ئازیزم ئەی ئازیزم، ئازیزم ئازیز ئەی نام ئەی ئاهیرین یەتیم
تو خوا قیبلەگەم دەك نام ئەی ئاهیرین دڵ سوزنا ئای یاوەن بڵێسەم ئای وەسای فەڵەگ

بڵێسەم دەکزەی بڵێسەم ئای وەسای ئەرێ ئەی کۆرپەگەم
فەڵەگ ئای ئای، سەرسەخت ئای ئای

ئازیز ئەی ئەی ئەی ئەی ئەی یەتیم، بێژە سوچنای جەستەی ئەی ئەی ئەی باوگم
فەڵەگ ئای، زامتان خەستەن لابە دای تۆی دەروون

هەوای عەجەم

یارغەزاڵ

جێگا: گەرمیان

هەڵبەست: نەناس

خوێندن: سترانبێژ و هەوابێژ شوکور خەیات

ئای ئای ئای ئای کەوێ باریزە یارغەزاڵ دەکەم بەی بێستان
شەمامەی بادی یارغەزاڵ بۆ دەستی دۆستان

ئاخ ئای، ئەو چاوەی جوانە یارغەزاڵ بەرەو ڕۆی ... مەکە، ئاخ
هەزار وەك من یارغەزاڵ لە دڵ دەر مەکە، چاوجوان لە دڵ دەرمەکە

پۆڕ

جێگا: هەردەی زەنگنە

هەڵبەست: ڕەشید ئاغای زەنگنە

خوێندن: سترانبێژ و هەوابێژ حوسێن عەلی

ئای ئای ئای ئای ئای، ئاخ ئای، وەخۆم ئای
ئەریَ گیانە، کاك مەحمی پۆڕ دیم، کاك مەحمی پۆڕ دیم
ئەمڕۆ چە سەحرای ئاخ ئای دێم وەخۆم پۆڕ دیم
ئاخ ئەریَ گیانە، دوو باز شەش دەنگ، دوو چەرخ و پۆر دیم
دوو مەلەك زادەی ... دێم، دوو لفکە شۆر دیم
ئەریَ گیانە گیانە، دوو کەو باڵزەڕین چە سای کایان دیم
دوو سۆنەی سەرسەوز ئای ئاخ ئای دێم لەم سەران

دیلانی سێ پێیی

هەی هەی گوڵهەنار

جۆری گۆڤەندەکە: پیاوانە

جێگا: ناوچەی داقووق

مۆرك: گەروویی

شێوەی خوێندنی سترانەکە: کەسی یەکەم سترانەکە دەخوێنێت و کەسی دووهەم بۆی دەسێنێتەوە

بۆنە: سەیران

سەرچاوە: یەکێتیی لاوانی کوردستان - کەرکووك

هەی هەی گوڵهەنار
وەی وەی گوڵهەنار
دەی دەی ورێزە
هاوار سەد هاوار

شێوەی گۆڤەندی سێ پێیی (8-هەنگاوە)

ئەندامانی تیپەکە لە تەنیشتی یەکدییەوە بە بێ ئەوەی هیچ بۆشاییەك لە نێواندا بە جێ بهێڵن، دەستی یەکدی دەگرن و ڕوو بە ڕووی تەماشەکەران ڕادەوەستن. ئەم گۆڤەندە بە دوو جۆر جموجۆڵ و بە چەند شێوە پیادە دەکرێت.

جموجۆڵی یەکەم:

3،4

1،2

پێی ڕاست   پێی چەپ

هەنگاوی 1-م: بڵندکردنەوەی پێی چەپ و دانانەوەی بە 10 سم لە پێشەوە

هەنگاوی 2-م: بڵندکردنەوەی پێی چەپ و دانانەوەی لە جێگاکەی خۆیدا، لە گەڵ بڵندکردنەوەی پێی ڕاست

هەنگاوی 3-م: و دانانەوەی بە 10 سم لە پێشەوە

هەنگاوی 4-م: بڵندکردنەوەی پێی ڕاست و دانانەوەی لە جێگاکەی خۆیدا، لە گەڵ بڵندکردنەوەی پێی چەپدا

جموجۆڵی دووهەم:

پێی چەپ بە لای ڕاستدا و پێی ڕاست بۆ دواوە.

5،6

7،8

پێی ڕاست   پێی چەپ

هەنگاوی 5-م و 6-م: و دانانەوەی بەرامبەر بە پێی ڕاست، دوو جار لە جێی خۆیدا و بە زەویدا بە توندی دەدرێت لە گەڵ بڵندکردنەوی پێی ڕاستدا

هەنگاوی 7-م و 8-م: و بە 30 سم بۆ پاشەوە دادەنرێتەوە، سەرجەمی گۆڤەندەکە بە لای ڕاستدا دەکشێت، لە گەڵ بڵندکردنەوەی پێی چەپدا.

بەکارهێنانی شان

ئەندامانی تیپەکە لە گەڵ هەنگاوەکانی (1-م، 2-م، 3-م، 4-م) دوو جار شانی خۆیان بە لەرزاندنەوە نزم و بەرز دەکەنەوە، بەلام لە گەڵ هەنگاوەکانی (5-م، 6-م، 7-م، 8-م) جارەك شانی خۆیان نزم و جارەك بەرز دەکەنەوە، هەروەها هەموو لەشی خۆیان لە گەڵ ڕەزمەکە دەجۆڵێنن و هەندێ جاریش لەشی خۆیان خوار و ڕێك دەکەنەوە. ئێدی بە هەمان شێوە لە بەردەوامیدا دەبێت.

سەرچاوەکان

ڕادیۆی بەغدا - بەشی کوردی

تەلەفزیۆنی کەرکووك - بەشی کوردی و تورکمانی

کاسێتەکی عەلی مەردان

کاسێتەکی حسێن عەلی

عەورەحمان زەنگنە - سوید

جەبار هەماوەندی - سوید

شوان سەراج - ستراليا

شەوکەت ڕەشید، تیپی سوولاف - کەرکووك

یەکێتیی لاوانی کوردستان - کەرکووك

قوتابخانەی ئامادەیی کوردستان - کەرکووك

پەرتووکی (محەمەد عارفێ جزیری-سترانبێژێ مرۆڤپەروەر)، دار الحرية للطباعة-بغداد، نووسینی ئەحمەدێ جزیری، لاپەڕەی 17

پەرتووکی (العود و طريقة تدريسه)، جەمیل بەشیر

پەرتووکی (فی اصول الموسيقی الفۆلکلۆرية)، لاپەڕەی 12-15، نووسینی اسعد محمد علی، مطبعة دار الساعة 1976

وێنە

-1 بەشیر سەبری بۆتانی، کەرکووك 1969

وێنە: ستۆدیۆ انويا

-2 سەردانی سەرۆکی کەشافەی بەریتانی بۆ شاری کەرکووك

دەستی سەرۆکی کەشافەی نەوتی کەرکووك سابیر هەماوەندی لە سەر شانی بەشیر سەبری بۆتانی یە

وێنە: ستۆدیۆ بابل

-3 بەشیر سەبری بۆتانی (لە ناوڕاست)

خوێندنگای ئامادەیی کوردستان - کەرکووك 1971-1972

-4 بەشیر سەبری بۆتانی، ستانبوول 2 000

وێنە: ستۆدیۆ پرێستیش

-5 مندالّەك لە ناوچەی هەماوەند - کەرکووك

دیاریی کاك جەبار هەماوەندی

-6 شارێ کەرکووك

دیاریی کاك جەبار هەماوەندی